

Kis Tamás

Zsiványnyelvi emlékek Bösörményben

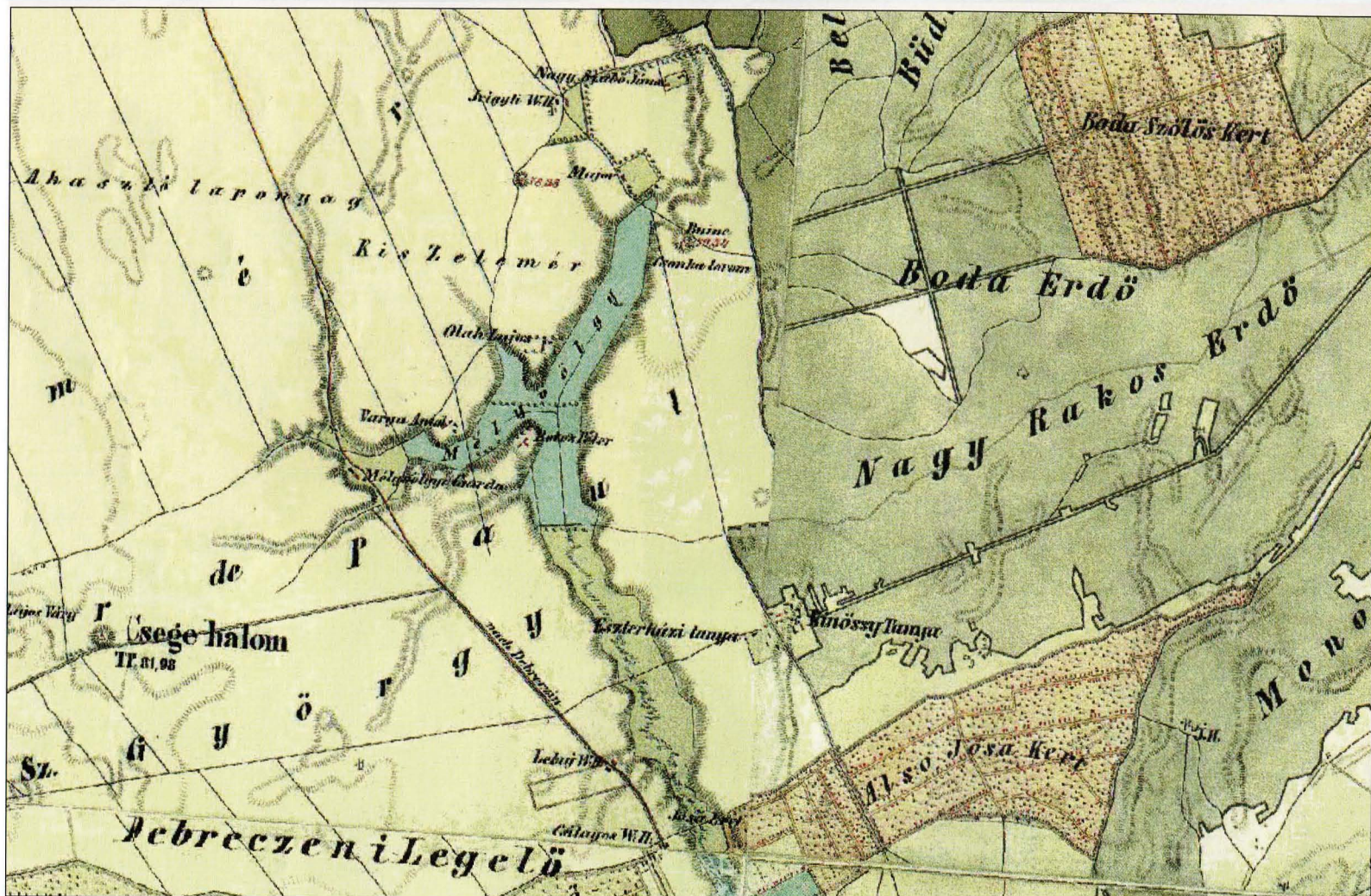
A magyar bűnözők nyelvéről hosszú évszázadokon keresztül alig készültek feljegyzések. Ismerjük ugyan egy táskából lopó tolvaj nevét 1364-ből (Szatyorvágó, vagy ahogy akkoriban írták: *Zagyurwagou*), azonban az első tolvajnyelvi szójegyzék csak 1775-ből maradt fent egy Sóváry Józsefra, Oláh Andrásra, Szabó Miskára és Varga Erzsókra halálos ítéletet kimondó miskolci bírósági per iratai között. Az akasztófára és fővételre ítélt négy zsivány egy kiterjedt vásáritolvaj-banda tagja volt. A banda nagyságát jól mutatja a főkolompos Czagány András (Konyás) ama kijelentése, miszerint „Ha Bösörménytől fogva Nánásig csináltatnák az Akasztó fát, még sem férne reá, ha mind

talos személyek nagy figyelmet fordítottak a zsiványok nyelvére is, ezért a bűnözők használta szavakat külön is feljegyezték. Így készülhetett el 1776-ban Bösörményben egy 78 kifejezést tartalmazó zsiványnyelvi lista is, amely a jelenleg is a városban, a levéltárában található. A szójegyzéket egykori készítője két címmel is ellátta: a szavak fölött a *Zsivány Szók*, a nyitó oldalon pedig a *Zsivány Nelv* cím szerepel.

Maga a szójegyzék a tolvajéletben használatos szavakat sorolja fel. Megtalálhatók benne például a különböző bűnözők elnevezései, mint *Tisztartó* – a tolvajszavakat eredeti írásmódjukban közöljük! – (második személy a fő zsiványok közt), *Komnyik*

a vásárban), *Parás* (erszény nélkül pénz a zsebben), *Kútazni* (zsebből lopni) stb. Az ellopandó dolog lehetett *Gagy* (arany), *Leves* (ezüstpénz), *Csengettyü* (zsebóra), *Felbuzó* (nadrág), *Kasznya* (szoknya), vagy akár élő állat is: *Rikkantó* (kacsa), *Buga* (ökör), *Piarista* (pulyka), *Banya* (lúd)...

A vásári tolvajok legfőbb ellensége a *Fejes* (tiszt úr) volt, aki ha elkapta (*megkaptuválta*) a zsiványokat, akkor tömlöcbe (*Poszteriom*) kerültek, ahol többnyire meg is verték (*Meg rubizták*), valamint bilincsből (*Olvasó*) tartották őket. Itt bizony csak a vármegye kenyerét (*Profiterium*) ehatték, bár akkoriban hamar jött az ítélet, ami gyakran a hóhért (*Rút ember* vagy *Mester*), azaz az



fel aggatnák”. A banda tagjai szerte az országban vásárról vásárra jártak, működésük fő területe az Alföld és a Hegyalja volt. A Debrecen és Hajdúböszörmény közötti Mélyvölgyi csárda volt kedvenc tartózkodási helyük, ahol a csapszék kocsmárosai orgazdaként is segítették a tolvajokat.

A banda vezetőit és számos tagját 1775–1776-ban elfogták és az ország különböző városaiban (Hajdúböszörmény, Hajdúnánás, Debrecen, Miskolc, Nagykálló stb.) bíróság elé állították. A perben közreműködő hiva-

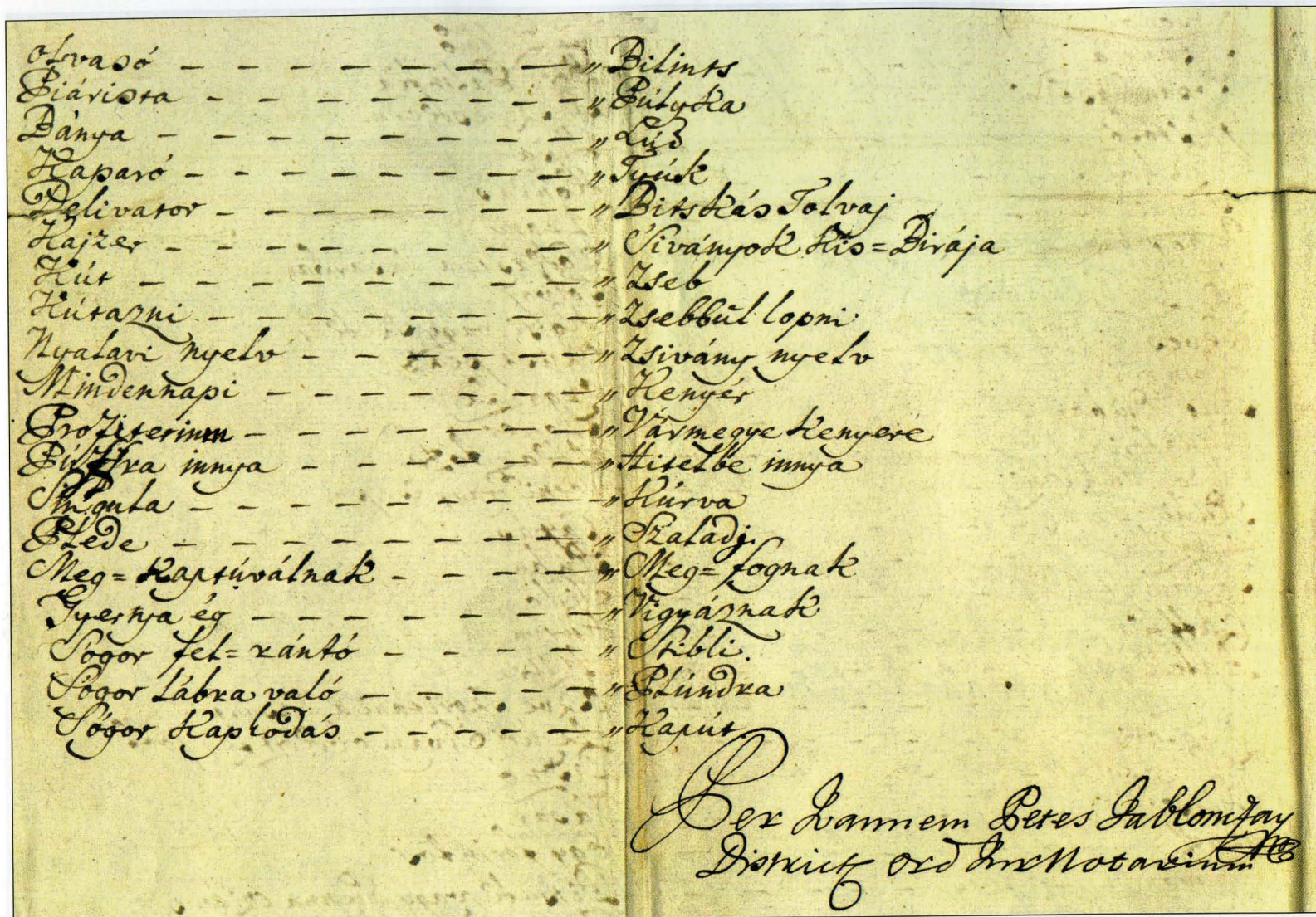
(orgazda), *Nyalavi* (az új zsiványok közt a legjobb), vagy éppen azoknak a megnevezése, akiktől lopni szándékoztak: *Szűr hordó* (kondás), *Jordán* (zsidó), *Szlepriska* (katona). De értesülhetünk e szójegyzékből a vásári tolvajok különböző cselekedeteiről is: *Meg topánkásodott* (megrészegedett), *Pufra innya* (hitelbe inni), *Füstölő* (pipa), *Ne haduvaj* (ne kiáltd ki), *Gyertyázz* (vigyázz). A vásári tolvajlás jellemző szavai is felbukkannak benne: *Rajzolni* (lopni), *Pergő* (kocsi), *Kuksi* (vásár), *Nagy viz* (sokaság

akasztófát (*Kanavoria*) jelentette.

Mindez azonban mégsem riasztott el mindenkit a bűnözéstől. A Czagány-féle banda elfogott tagjainak bebörtönzése és a főkolomposok kivégzése után az 1780-as évekre a megtizedelt banda másodvonalából újjászerveződött a vásári tolvajok bandája, ismét csak Hajdúböszörmény környéki központtal. Az újjáalakult banda elfogott tagjai ellen 1782 elején zajlott le egy nagyobb per a Hajdú kerületben, melynek során előkerültek a korábbi ügyek iratai is.

Zivány Lók.

Fejes.	"	"	Tisz. úr.
Kucya.	"	"	Hajdi.
Tisztartó.	"	"	Második, semely, a' fő Ziványoké
Rikkantó.	"	"	Kágya
Sögor.	"	"	Német.
Ördög.	"	"	Lakat.
Farek.	"	"	Fely.
Tobogo.	"	"	Herzkemő.
Topánka.	"	"	Dor, Pálinka.
Megtopánkásodot.	"	"	Meg részegedem
Füstölő.	"	"	Pipa.
Szür Gondó.	"	"	Konvás.
Taggi.	"	"	Arany.
Nagy Vir.	"	"	Sokaság a' Vásárban.
Kis Vir.	"	"	Keves ember a' Vásárban
Zivány.	"	"	Tolvaj.
Pergo.	"	"	Kocsi.
Léves.	"	"	Pénz, Gyűf.
Komnyik.	"	"	Or Garda.
Kút ember.	"	"	Hökér.
Mester.	"	"	Idem
Kanaforia.	"	"	Masztófa.
Meg ruhárták.	"	"	Meg verték, meg csapták.
Rubi.	"	"	Papás
Puczika.	"	"	Ruha.
Jordan.	"	"	Lidő.
Casika.	"	"	Kurva.
Dalét.	"	"	Az Ura.
Közárolni.	"	"	Az emberek a' Vásárban öfene goritani



Így kerülhetett át az 1776-os *Zsivány Szók* egy másolata az 1782-es per dokumentumai közé. Ez a változat nem marad fenn Böszörményben, viszont a nevezetes szójegyzék egy hiteles másolata, amely *Per Joannem Petes Jablonczay District ord Jur Notarium*, azaz Jablonczay Petes János főjegyző által íratott alá, megőrződött az Országos Levéltárban a magyar királyi helytartótanács iratai között.

Ez a Jablonczay-féle vagy más néven hajdúsági szójegyzék lett a legismertebb magyar tolvajnyelvi emlék, ugyanis a helytartótanács a zsiványnyelvi szójegyzéket okulásul nyomtatott körlevélben szétküldte a vele közvetlen levelezésben álló törvényhatóságoknak, így a legtöbb magyar levéltárban a mai napig megtalálhatók példányai, melyeknek korabeli kézírásos másolatai magyar fordításban hirdetik ki, hogy „A Hajdú Városokon bizonyos Zsiványokat vagy is Vásári Tolvajokat megfognak, kik magokba térvén ki vallották hogy mitsoda Terminusokkal magok között szoktak élni: arra nézve F.H.T.K. [fölséges helytartó királyi] Magyar Tanátsnak Kegyelmes Parantsolattyából azon közöttök folyó Terminusok vagy is sók a végre hirdettettek Kltek [Kegyelmetek] között hogy azokról azon Vásári káros Tolvajokat leg hamarább észre vehessék, és mihelyest valakitől olyan Terminusokat hallanának azonnal megragattassák.”

Mint a 18. századi hivatalos megfogalmazásban olvasható, a helytartótanács utasítása szerint a tolvajnyelven beszélőket el kellett fogni, mert már magának a zsiványnyelvnek

a használata is a bűnösség bizonyítéka volt. A magyar bűnüldöző szervek mindezt arra alapozták, hogy ismereteik szerint a tolvajok a bandába bekerülő újoncokat nemcsak a tolvajlásra tanították meg, hanem saját szavaikra is. És hogy ez valóban így volt, bizonyítja Cséplő Sára vallomása 1782-ből: „Midőn Debreczenbe mentünk volna leg először lopni melly Zsiványságra Bokor Judith és Fejér Sára tanítottak, ugyan ekkor ezt mondták. Ha Zsiványokat találok úgy mondjam csak; Bezzeg volt jó viz nyalék pozdorját az annyit tézsen hogy sok ember

volt a Gyólts árulóknál lehetett lopni Gyóltsot, Nyalni azt teszi Lopni. Pozdorja Gyólts, Jó viz Sok ember”.

A böszörményi zsiványnyelvi szójegyzékek, melyek a maguk idejében valószínűleg jó szolgálatot tettek a bűnüldözésnek és az igazságszolgáltatásnak, mára a magyar tolvajnyelv történetének legértékesebb nyelvemlékeivé váltak. Így lépett be Hajdúböszörmény a jelentős nyelvemlékeket őrző települések sorába.

